

УДК 342.347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.5>

ЮРИДИЧНИЙ ДОКУМЕНТ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ВИДИ

Гришук А.Б.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Гришук А.Б. Юридичний документ: поняття, особливості, види.

У статті на підставі чинного законодавства комплексно та системно розглядаються поняття, особливості, види юридичний документ. Правове регулювання суспільних відносин здійснюється за допомогою певної системи засобів. Одним з важливих є юридичні документи, які є правовою формою передачі юридично значимої інформації. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі роботи з юридичними документами. Предмет дослідження становлять поняття, значення, функції, види юридичних документів; вимоги до роботи з ними; процес підготовки та реалізації, дефекти та способи їх запобігання юридичним документам. Метою статті є вивчення феномену «юридичний документ» та встановлення його значення у механізмі правового регулювання. У вирішенні поставлених цілей використовується діалектичний метод наукового пізнання, з позицій якого явища та об'єкти розглядалися комплексно, у динаміці, взаємозв'язку та взаємодії з іншими явищами та середовищем. У методологічному аспекті використовуються логічні прийоми: аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування. Особливу увагу приділено функціональному, структурному, соціологічному, лінгвістичному, юридичному підходам наукового пошуку. Вказано, що функціональний аналіз дозволив виділити три групи функцій, які виконуються юридичними документами. Функції юридичних документів – це система напрямів правового на суспільні відносини, зумовлених його сутністю і призначенням суспільства. Критеріями розмежування може бути: сфера життя на яку спрямовано вплив юридичного документу; семіотичний підхід; правове призначення. Загальні функції: накопичення, збереження та передачі юридично значимої інформації, соціальна, комунікативна та історико-культурна функція. Юридичні функції: встановлення права, посвідчувальна, реалізації права, правоохоронна та контрольно-наглядова функції. Комунікативні функції. Юридичні документи пронизують весь процес правового регулювання, проблема функціонування має комплексний характер, що дає можливість простежити різноманітні напрями впливу юридичних документів на суспільні відносини.

Ключові слова: інформація, вимоги, дефекти, зміст, правове регулювання, правотворчість, форма, функції.

Hryshchuk A.B. Legal document: concepts, features, types.

Based on current legislation, the article comprehensively and systematically examines the concepts, features, and types of legal documents. Legal regulation of social relations is carried out with the help of a certain system of means. One of the important ones is legal documents, which are the legal form of transfer of legally significant information. The object of research is social relations that arise in the process of working with legal documents. The subject of the study is the concept, meaning, functions, types of legal documents; requirements for working with them; the process of preparation and implementation, defects and methods of their prevention in legal documents. The purpose of the article is to study the phenomenon of «legal document» and establish its significance in the mechanism of legal regulation. The dialectical method of scientific knowledge is used in solving the set goals, from the standpoint of which phenomena and objects were considered comprehensively, in dynamics, interconnection and interaction with other phenomena and the environment. In the methodological

aspect, logical techniques are used: analysis, synthesis, generalization, abstraction. Special attention is paid to functional, structural, sociological, linguistic, and legal approaches to scientific research. It is indicated that the functional analysis made it possible to identify three groups of functions performed by legal documents. The functions of legal documents are a system of legal directions for social relations determined by its essence and purpose of society. Demarcation criteria can be: the sphere of life on which the influence of the legal document is directed; semiotic approach; legal purpose. General functions: accumulation, preservation and transfer of legally significant information, social, communicative and historical-cultural function. Legal functions: establishment of law, certification, implementation of law, law enforcement and control and supervision functions. Communicative functions. Legal documents permeate the entire process of legal regulation, the problem of functioning has a complex nature, which makes it possible to trace various directions of influence of legal documents on social relations.

Key words: information, requirements, defects, content, legal regulation, law-making, form, functions.

Постановка проблеми. Вивчення юридичних документів важливе з наукової та практичної точок зору. Йдеться про дослідження функціональних зв'язків юридичних документів з іншими засобами правового регулювання, що сприятиме вирішенню багатьох спірних питань прийняття та дії юридичних документів, уточненню функціонального призначення окремих різновидів юридичних документів. Річ у тім, що науковий аналіз юридичних документів переважно проводиться у межах галузевих наук. Причому юридичні документи часто розглядаються ізольовано від процесу правового регулювання, що не дозволяє достатньо простежити зв'язки юридичних документів з іншими засобами правового регулювання та якісно розмежувати функції юридичних документів у правовому регулюванні. Теоретичний аналіз цього феномена дозволяє отримати цілісне уявлення про їхню природу та роль у правовому опосередкуванні суспільних відносин.

Стан опрацювання цієї проблематики. Значний внесок у розробку цієї проблематики внесли такі вчені-правознавці: М.І. Козюбра, А.В. Красницька, В.В. Лемак, М.І. Любченко, Д.Г. Манько, І.І. Онищук, Н.М. Пархоменко, С.П. Погребняк, О.В. Петришин, П.М. Рабінович, Р.О. Стефанчук, В.М. Тертишник, Ю.М. Тодика, М.В. Цвік, Ю.С. Шемшученко, І.Д. Шутак, та інші.

Метою статті є дослідження юридичних документів: поняття, особливості, види.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання – важливий засіб управління справами суспільства. Більшість фахівців різних галузей знань відводять праву глобальну роль сучасної цивілізації та оцінюють юридичні механізми як нові та адекватні вимогам сучасності методи і форми комунікації. Сучасна реальність немає осторонь світових оцінок ролі юридичних засобів. Процес правового регулювання неможливий поза такою важливою складовою, як юридичні документи.

Процес реформування державних і громадських інститутів, який спостерігаємо протягом останніх років, спрямований на формування правової держави та громадянського суспільства. Правове регулювання суспільних відносин здійснюється за допомогою певної системи засобів. Одним з важливих є юридичні документи, які є правовою формою передачі юридично значимої інформації. У зв'язку з появою нових самостійних учасників правових відносин – органів місцевого самоврядування, фізичних осіб-підприємців, відокремленням від державного механізму багатьох юридичних осіб, документообіг значно збільшився.

Р. Скидан, В. Сезонов, Н. Ястремська зазначають, що юридичні документи пронизують весь процес правового регулювання. Насамперед це з тим, що самі правила поведінки всіх учасників правових відносин закріплюються в юридичних документах [1].

Роль юридичного документа в механізмі правового регулювання значно зросла, особливо з урахуванням змін у політичному, соціальному, економічному житті країни упровадження в юридичну діяльність інформаційно-комунікаційних технологій та мережі Інтернет [2, с. 149]. Його значення для суспільних відносин визначається тими функціями, що виконує юридичний документ у процесі правового регулювання. Це різноманітні функції – функція накопичення інформації, соціальна, комунікативна, історико-культурна, політична, економічна, доказова, правоохоронна, посвідчувальна, право установча та ін.

Функції, що виконуються юридичним документом, дозволяють говорити про його значення не тільки для юридичного процесу, але й для поточного життя окремої людини. Функції юридичних

документом відображають сутність правового регулювання, його місце та роль у системі соціального регулювання основні напрями впливу правового регулювання на соціальну дійсність, пов'язані з вирішенням конкретних завдань, вирішення яких неможливе або утруднене без використання правового регулювання.

Необхідність вивчення юридичних документів полягає в тому, що саме в них відображаються всі елементи змісту (права та обов'язки, відповідальність, дії учасників правових відносин; результати цих дій; прийоми, засоби та способи їх досягнення; допущені помилки та порушення) та процедурно-процесуальні форми (власне етапи роботи з юридичними документами, юридичні процеси, процедури прийняття рішень, правові режими) юридичної практики.

Юридичний документ – це документ, що має значення для юридичної практики, залучений у правове регулювання за допомогою практичної діяльності учасників правових відносин, до складання та змісту якого пред'являється ряд вимог. Документ характеризується як інструмент соціальних комунікацій, за допомогою яких створюється, збирається, обробляється, систематизується, накопичується, зберігається, поширюється та надається відповідна інформація. Ця інформація закріплюється на паперовому чи електронному носіях та може мати доказове значення.

Юридичний документ характеризується в єдності форми та змісту, у взаємному доповненні та взаємозв'язку самої інформації та відповідного матеріального носія. Вимоги до юридичного документа – це встановлені нормативно-правовими актами та розроблені в ході юридичної практики правила, що забезпечують законність та найбільшу доцільність використання юридичних документів, та сприяють їхньому своєчасному та точному виконанню, ефективному впливу на правову ситуацію.

Серед вимог до юридичного документа можна відзначити точність, доступність, відповідний стиль, достовірність, своєчасність та оперативність його створення, повноту, точність, грамотність, авторитетність та автентичність, обов'язковість, обґрунтованість, а також авторитетність та автентичність.

Документ розуміють, як зафіксовану за призначенням регулятивну інформацію з реквізитами у певних формах і форматах, які в результаті вольових дій містяться на матеріальному (електронному) носії та призначені для передачі у часі та у просторі.

Юридичний документ сприймається як загальне, збірне поняття. Його основними властивостями є юридична сила та юридичне значення. Саме ці ознаки юридичного документа дозволяють йому бути належним доказом зафіксованої інформації. Залучення до правового регулювання також пропонується тлумачити як характерну рису юридичного документа.

Закон України «Про правотворчу діяльність» визначає один із видів юридичних документів – нормативно-правовий акт. Нормативно-правовий акт – це офіційний документ, прийнятий (видалий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та (або) законом порядку у письмовій формі, який містить норму (норми) права і розрахований на неодноразову реалізацію [3].

Юридичний документ можна розуміти у вузькому та широкому сенсах. У широкому значенні під ним розуміється будь-який документ, залучений до правового регулювання за допомогою юридичної діяльності учасників правових відносин, до форми та змісту якого пред'являються відповідні вимоги. У вузькому значенні під юридичним документом розуміється акт практичної діяльності учасників правових відносин, складений відповідно до вимог юридичної техніки з метою підтвердження суб'єктивних юридичних прав та суб'єктивних юридичних обов'язків та (або) юридичних фактів (складів).

Характерними рисами юридичних документів є, по-перше, та обставина, що це результат цілеспрямованої людської діяльності. По-друге, те, що це феномен, який фіксує якийсь елемент, фрагмент навколишнього світу (події, явища, процеси тощо). По-третє, фіксація обставин, прав здійснюється різними способами з урахуванням застосування спеціальних знань та технічних засобів.

На думку Л. Колодник, цінність для юриспруденції становить дослідження мови права як самостійного стилю. Стиль юридичного письма характерний специфічними рисами, функціями, мовними засобами, композиційною системою функціональних різновидів і жанрово-ситуативних стилів [4].

Розуміння значення юридичного документа можливе через застосування функціонального підходу, який дозволив виділити соціальні і юридичні функції.

Функціональний аналіз дозволив виділити три групи функцій, які виконуються юридичними документами. Загальні функції, властиві юридичним та документам: функція накопичення, збереження та передачі юридично значимої інформації, соціальна, комунікативна та історико-культурна функція. Приватні функції, властиві юридичним і іншим документам: політична, ідеологічна, пояснювальна, виховна.

Функції юридичних документів можна поділити на соціальні та власне юридичні. Соціальні функції відбивають роль документів стосовно суспільству, ілюструють їх як суспільно значущі явища, покликані вирішувати соціальні питання, задовольняти потреби суспільства, колективів та індивідуальних об'єктів. Це історико-культурна, виховна, економічна, політична, управлінська та символічна функції.

Аналіз юридичних функцій показує роль юридичних актів у процесі правового регулювання, відобразити функціональні зв'язки документа з основними засобами правового регулювання (нормами права, правовідносинами, юридичними фактами, актами реалізації права). Прикладом є положення ст. 70 «Форма адміністративного акта» та ст. 71 «Зміст адміністративного акта» Закону України «Про адміністративну процедуру» [5].

Правова значимість юридичних документів обґрунтовується у вигляді виділення власне юридичних функцій: право установчої, реалізації права, правоохоронної, посвідчувальної, доказової.

У правовому регулюванні у вигляді юридичних документів оформляється юридична реальність – норми права, юридичні факти (склади), суб'єктивні правничий та суб'єктивні юридичні обов'язки, індивідуальні юридичні рішення та інші ідеальні правові об'єкти. Їхня соціальна роль у наданні цим об'єктам офіційності та юридичної значущості. За допомогою юридичних документів здійснюється фіксація ідеальних правових об'єктів до місця, часу та суб'єктів права; з їх допомогою досягається визначеність у правовому регулюванні, стабільність правового регулювання та необхідна стійкість у розвитку суспільних відносин.

Особливий теоретичний інтерес може бути дослідження трансформації звичайного документа в юридичний документ і навпаки. Багато документів спочатку не мають юридичного значення та залучаються до правового регулювання у зв'язку з настанням низки факторів. Наприклад, довідка з лікарні не представляє як такого юридичного документа, але може, наприклад, підтвердити факт знаходження особи в лікувальному закладі в момент скоєння кримінального правопорушення та підтвердити його алібі.

Існують інші форми трансформації документів в юридичні документи, у тому числі у контексті цифрової трансформації та інформатизація судових систем шляхом упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій як одним із ефективних способів підвищення рівня доступності та якості правосуддя [6, с. 392].

На думку А. Гребенюка, комунікація, частиною якої є документаційне забезпечення правової сфери, – це обмін інформацією між учасниками взаємодії. Ділова документація відображає характер суспільних відносин, стосунки між діловими партнерами, виробничі процеси [7, с. 46].

Під документом пропонується розуміти зафіксовану за призначенням інформацію з реквізитами у певній формі та форматі, яка в результаті вольових дій міститься на матеріальному носії та призначена для передачі у часі та у просторі шляхом звернення в інформаційних структурах.

Загальні правила оформлення документів встановлені постановою Кабінету Міністрів України № 55 від 17 січня 2018 року «Деякі питання документування управлінської діяльності» [8].

З урахуванням загальних характеристик позначаються ознаки юридичних документів, якими є: по-перше, та обставина, що це різновид документа як інформації, закріпленої на матеріальному носії. По-друге, юридичний документ – документ, створений під час практичної діяльності суб'єктів права. По-третє, юридичний документ залучений у правове регулювання, має юридичне значення, без якого не може в практичному житті реалізуватися жодна стадія правового регулювання.

Юридичний документ лише тоді є документом, коли він відповідає вимогам юридичної техніки, які дозволяють створити повноцінний юридичний документ. Вимоги до складання юридичного документа повинні дотримуватися на всіх стадіях розробки та можуть розумітися як техніко-юридичні критерії його якості. Правова значимість юридичних документів проглядається у вигляді виділення власних юридичних функцій.

Функціональний підхід у розумінні юридичного документа дозволяє побачити його як особливий документ, що закріплює, зберігає, передає соціально корисну інформацію. Юридичний доку-

мент відіграє роль зовнішньої форми юридичної практики. У цьому сенсі юридичний документ покликаний закріплювати правові дії, правові методи та засоби здійснення.

Функціональний підхід дозволяє характеризувати показник рівень правової культури. Правова культурна спадщина дуже велика, їй властива наступність [9, с. 47]. У формі юридичних документів до нас дійшло правове багатство європейського та національного минулого. Юридичний документ є об'єктивним виразом правосвідомості, орієнтації та розуміння існуючих правових цінностей.

Класифікація юридичних документів передбачає необхідність критеріїв, в основі яких використано методи спостереження, порівняння та узагальнення. З їхньою допомогою створюється найбільш продуктивна класифікація. У науковій літературі зроблено класифікацію юридичних документів на основі наступних підстав: якість правової інформації; статус та найменування творця юридичного документа; галузеве приладдя; характер офіційності; юридична сила; дія у часі, у просторі та по колу осіб; вид носія інформації; найменування; термін зберігання; ступінь гласності (доступу); форма вираження волевиявлення; ступінь юридичної ідентифікації; обсяг; кратність використання та ін.

Класифікація юридичних документів має важливе значення для теоретичного пізнання сутності юридичного документа, їх практичної спрямованості. Розподіл документів, визначення функціональної спрямованості дозволяє визначити рівень ефективності.

Пошук та зберігання даних про юридичний документ може здійснюватися за одним і за кількома критеріями класифікації. Класифікація юридичних документів є важливим засобом пізнання правової дійсності, особливостей правового регулювання, в цій якості повинна використовуватися в правовій науці та на практиці.

Аналіз різних юридичних документів – нормативно-правових актів; судових рішень, постанов, ухвал; договорів та інших документів показує, що в них зустрічаються різного характеру дефекти, здатні негативно вплинути на реалізацію юридичного документа. Такі недоліки виникають внаслідок хибної юридичної діяльності, правопорушень, правового свавілля.

Під дефектом у юридичному документі розуміється вада, допущена учасником правових відносин, який безпосередньо розробляє документ або має можливість впливати на розробку, що тягне або може спричинити небажані правові чи інші наслідки. У ряду причин наявності дефектів у юридичних документах зазначають: недостатність юридичної освіти, правова неписьменність, некомпетентність; загальна неписьменність; незнання правил розробки та правил техніки юридичного документа; безвідповідальність, недбалість; неуважність; нестача часу, завантаженість роботою; недосвідченість; повна відсутність юридичної освіти; помилка; незнання технології роботи з юридичними документами як заснованого на певних принципах, планах та прогнозах процесу підготовки, оформлення та введення в дію юридичних документів, у ході якого використовуються необхідні засоби, прийоми, способи та методи юридичної діяльності. Основним фактором, що викликає створення юридичного документа з помилками, є юридична неграмотність.

Т.Р. Кульчицький, Ю.М. Ковальчук, В.С. Сезонов зазначають, що на сучасному етапі відбувається вдосконалення права, як виразника соціально-політичних та економічних умов і вимог дійсності, ускладнення правового матеріалу, що полягає у диференціації норм права; збільшується кількість кодифікованих актів; зростає обсяг актів органів виконавчої влади, що своєю чергою приводить до формування системи понять, правил, вимог до викладу та впорядкування нормативних розпоряджень [10].

Висновки. Юридичні документи утворюють певну систему, нормативний вплив на загальнозначущі, вольові, повторювані, стійкі суспільні відносини, що входять у предмет правового регулювання шляхом надання цим відносинам юридичної форми, що здійснюється через визначення основних елементів цих відносин, через регламентацію процесів правотворчості; регламентацію процесу встановлення індивідуальних розпоряджень; регламентацію процесу реалізації прав і обов'язків, що належать суб'єктам цих відносин, регламентацію застосування права.

Юридичні документи представляють відкриту складну багаторівневу, ієрархічно структуровану динамічну систему, що складається з низки елементів. До елементів юридичного документа належать: об'єкт, предмет, метод, принципи, цілі, методи, механізм правового регулювання, регламентація процесу встановлення юридичних норм; регламентація процесу встановлення індивідуальних розпоряджень, які є результатом застосування права; регламентація суспільних відносин; регламентація процесу реалізації прав та обов'язків учасників правовідносин.

Напрямом у дослідженні юридичних документів може бути дослідження дії юридичних документів у часі, у просторі та по колу осіб. Даний напрям вивчення юридичного документа є більш масштабним, ніж дослідження дії нормативно-правових актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скидан, Р.О., Сезонов, В.С., Ястремська Н.М. Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку юридичного документознавства в Україні. *Академічні візії*. 2023. № 17. URL. <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/254>.
2. Єсімов С., Бортник Н. Відносини в мережі Інтернет як об'єкт правового регулювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2019. Випуск 6. № 22. С. 147–153.
3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
4. Колодник Л. Гармонія юридичних документів або коротко про стилістику. 22.06.2023. URL. <https://www.hsa.org.ua/blog/garmonii-iuridicnix-dokumentiv-abo-korotko-pro-stilistiku>.
5. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
6. Ковалів М.В., Єсімов С.С., Ярема О.Г. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
7. Деякі питання документування управлінської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 55. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#n1142>.
8. Гребенюк А.В. Документаційне забезпечення правової сфери: сутність та особливості. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 4. С. 44–49.
9. Кобко-Одарій В.С. Правова спадщина та правова традиція – щодо питання співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 46–50.
10. Кульчицький Т.Р., Ковальчук Ю.М, Сезонов В.С. Аналіз сучасних досліджень у сфері юридичного документознавства країн ЄС: досвід для України. *Академічні візії*. 2023. № 16. URL. <https://www.academyvision.org/index.php/av/article/view/174/162>.